

Honoré de Balzac. *Vader Goriot*. Uit het Frans vertaald door Hans van Pinxteren. Veen

Op zijn sterfbed zou Balzac (1799-1850), vlak voordat hij het bewustzijn verloor, hebben uitgeroepen: „Alleen Bianchon kan mij redden". Als er iets is dat aangeeft hoezeer de schrijver in zijn eigen verzinsels was gaan geloven, dan wel deze noodkreet. Want Bianchon, de dokter van de *Comédie Humaine*, was een personage dat hij zelf had bedacht. De anekdote pleit voor het realiteitsgehalte van Balzacs romans en verhalen, maar ook laat zij de kracht zien van de verbeelding waaruit die realiteit was voortgekomen. De *Comédie Humaine* kan daarom op twee verschillende manieren worden gelezen: als een realistisch panorama van de Franse samenleving in de eerste helft van de negentiende eeuw en als het meest ambitieuze project van de verbeelding dat de Franse Romantiek heeft voortgebracht.

Beide aspecten zijn uiteraard niet los te zien van elkaar. Realisme in de literatuur is nooit een getrouwe kopie van de werkelijkheid, maar een vorm die de schrijver heeft bedacht. Pas nadat de negentiende-eeuwse roman van het realisme een traditie had gemaakt, kon dat uit het oog worden verloren. De conventie werkt in de hand dat vaak nog maar een manier van schrijven als „realistisch" wordt ervaren. Met alle gevolgen van dien, bijvoorbeeld voor de mate waarin lezers zich in een roman wensen te herkennen. Sinds de vorige eeuw zal men zich gemakkelijker herkennen in een realistische roman dan in een klassieke tragedie, maar het loont de moeite zich te realiseren dat dit voor zeventiende-eeuwse lezers precies omgekeerd zou zijn geweest.

Balzac staat, met Dickens en Stendhal, aan het begin van de realistische traditie. Uit het voorwoord bij de *Comédie Humaine* blijkt dat hij de historicus van zijn tijd wilde zijn of, zoals hij het zelf uitdrukte, de „secretaris" van de geschiedenis. Aan zijn realistische pretentie valt niet te twijfelen, en wie Balzacs romans op zijn beurt als historicus leest, zal er veel uit kunnen leren over de Franse samenleving van de vroege negentiende eeuw. Maar het is zeer de vraag of daarin ook de grootste charme van zijn werk ligt. Zelf ben ik altijd meer onder de indruk geraakt van het aandeel van de verbeelding, omdat dat zo duidelijk de persoonlijke inzet van de schrijver zichtbaar maakt.

Tegelijkertijd is het onmiskenbaar dat hier door een hedendaagse lezer de meeste weerstand moet worden overwonnen. Want Balzac is soms wel heel opzichtig een kind van zijn tijd. In weerwil van hun realisme hebben zijn romans veel weg van de melodrama's die destijds zo populair waren. Er zijn weinig grove effecten waarvoor Balzac niet terugschrok. Hij hield van grootse theatrale scènes, was ongegeneerd sentimenteel en begeleidde wat hij beschreef met uitvoerig moralistisch commentaar. Behalve de historicus wilde hij ook de „leermeester" van zijn tijd zijn, die de kwalen welke hij aan de kaak stelde altijd vergezeld liet gaan van de passende remedie.

Met die remedie zullen tegenwoordig nog maar weinig lezers instemmen. Balzac beschreef de wereld van de Restauratie en de Juli-Monarchie, toen voor het eerst de bourgeoisie in Frankrijk het heft in handen nam, een wereld die werd geregeerd door het geld. Daartegen pleitte hij voor een herstel van de oude waarden

van Troon en Altaar. Geïnspireerd door contrarevolutionaire denkers als Joseph de Maistre en Louis de Bonald, zag hij alleen in de monarchie en het katholicisme een dam tegen het utilitarisme en materialisme van de moderne tijd. Zijn melodramatische effecten waren onder meer bedoeld om deze boodschap er bij de lezer in te wrijven.

Aan de andere kant onthult het moralisme, meer dan wat ook, het belang dat Balzac persoonlijk hechtte aan wat hij beschreef. Als „secretaris" van de geschiedenis verborg hij geen moment zijn hartstochtelijke betrokkenheid. En dat pleit - iets waar vooral de lezer van nu zijn voordeel mee kan doen - voor een lectuur van de *Comédie Humaine* waarbij niet zozeer het realisme voorop staat, als wel de inzet van de schrijver.

De vele zonden tegen de goede smaak verdwijnen dan vanzelf naar de achtergrond, omdat ook die kunnen worden geapprecieerd als uitingen van een onmatige gepassioneerdeheid. Ze onderstrepen hoezeer Balzac onder de indruk kon raken van zijn eigen bedenksels en tonen de bron van zijn realisme. Die bron zou je een vorm van creatieve schizofrenie kunnen noemen: voor Balzac was alles wat hij in zijn boeken beschreef echt. Vandaar dat hij op zijn sterfbed van zijn eigen schepping het heil verwachtte, iets waarin de lezer die zich met hem identificeert hem alleen maar gelijk kan geven.

Dit alles is het paradoxale gevolg van de immense *Wille zur Macht* die in dit oeuvre aan het werk is geweest. Balzac was er niet alleen op uit de wereld waarin hij werd geboren te beschrijven en te beleren, hij wilde haar ook overheersen. Bekend is zijn bewondering voor Napoleon; wat Bonaparte met het zwaard had gepresteerd, zou hij met de pen evenaren. De werkelijkheid leverde de elementen waaruit hij een eigen wereld, een in zichzelf besloten universum, heeft gecreëerd. Zijn vondst van het terugkerende personage moest er de eenheid en de samenhang van garanderen.

In *Le père Goriot* (1834) heeft Balzac deze vondst voor het eerst in praktijk gebracht. Eugène de Rastignac, de jonge ambitieuze hoofdpersoon van de roman, trad ook al op in *La peau de chagrin* uit 1831. Met Rastignac schiep Balzac een personage, waarvan de biografie in veel opzichten aan die van hemzelf doet denken. Net als Rastignac was Balzac uit de provincie naar Parijs gekomen om er fortuin te maken, beiden worden gedreven door dezelfde drang naar roem en succes. Met Rastignac heeft Balzac ongetwijfeld een van zijn diepste wensdromen gerealiseerd, zij 't nog niet in *Le père Goriot*; dat hij het uiteindelijk zal brengen tot minister van justitie en pair de France, in het bezit van een lijfrente van driehonderdduizend *livres*, verneemen we pas in de latere delen van de *Comédie Humaine*.

In *Le père Goriot* laat Balzac zien welke desillusies aan dit succes vooraf zijn gegaan. De roman bevat het verslag van de harde leerschool die men moet doorlopen om in de monde te slagen. Het is hier dat de moralist Balzac om de hoek komt kijken. De adellijke Madame de Beauséant en de schurk Vautrin genezen Rastignac van zijn provinciale naïviteit, de eerste door hem het bedrog van de liefde te onthullen, de tweede door hem duidelijk te maken dat de wereld slechts bestaat uit „een verzameling van slachtoffers en schurken".

Als moralist is Balzac echter subtiel genoeg om zich met geen van beiden voor honderd procent te identificeren. De distantie zit hierin dat hij minder de

menselijke slechtheid dan het „maatschappelijk bestel" aansprakelijk stelt voor de morele malaise. Parijs, als centrum van de moderne wereld, wordt achtereenvolgens vergeleken met een „oceaan", een „modderpoel", een „oerwoud", een „zee van slijk" en een „hel". De schuld krijgt „de slappe moraal waar deze tijd voor staat", die Rastignac ertoe veroordeelt een „eertzuchtige (te zijn) die, om zijn doel te bereiken, net langs het kwaad tracht te laveren en de schijn ophoudt".

Tegenover Rastignac staan, in de woorden van Vautrin, de „mannen met hartstochten". Waar hij leert zijn ambitie met berekening te sturen, geven zij zich onvoorwaardelijk over aan de passie die hen bezielt. In het kleinburgerlijke pension waar Rastignac zijn intrek heeft genomen, is vader Goriot zo'n man met hartstocht. Deze voormalige vermicelli-fabrikant leeft nog uitsluitend voor zijn dochters, aan wie hij zijn hele fortuin heeft geschonken. Uiteraard oogst hij stank voor dank; zelfs op zijn sterfbed laten zijn dochters hem in de steek. Grote hartstocht leidt onvermijdelijk tot tragiek.

Ook dat was voor Balzac een symptoom van het verval dat Frankrijk sinds het verdwijnen van Napoleon kenmerkte. Het drama van zijn tijd werd in feite door Bonaparte belichaamd. Diens echec symboliseerde een tekort, dat zich in de levensloop van alle andere „mannen met hartstochten" die Balzac zou beschrijven alleen maar kon herhalen. Ook in zijn eigen levensloop, die hij niet toevallig zelf met die van Napoleon had vergeleken. Van Balzac kan men immers zeggen dat hij aan zijn literaire hartstocht is bezweken; hij heeft zich, letterlijk en figuurlijk, dood geschreven.

Aan zijn romans en verhalen is dat te merken. Ook los van melodrama en moralisme zindert zijn proza van een gedrevenheid die veel meer betekent dan het realisme dat er het gevolg van is geweest. Personages als vader Goriot, wier eenzijdige passie elke realistische begrenzing doorbreekt, zijn daarvan de weerspiegeling. In hen maakt de realist ruim baan voor de romanticus, die dank zij de combinatie van teugelloosheid en tragiek nog altijd in staat is om, zoals Balzac aan het begin van *Le père Goriot* hoopvol vermoedt, aan de lezer „enige tranen" te ontlokken.

Le père Goriot is, naast *Eugénie Grandet*, de enige roman uit de *Comédie Humaine* waarvan altijd een Nederlandse vertaling voorhanden is geweest. Om met de rest van Balzacs oeuvre kennis te maken moet men Frans kennen. Maar ook vertalingen zijn aan veroudering onderhevig. Daarom is het goed dat nu van *Vader Goriot* een nieuwe vertaling is verschenen, gemaakt door Hans van Pinxteren, die eerder met romans van Flaubert en Stendhal heeft bewezen dat hij zijn vak verstaat. Voor de hele *Comédie Humaine* zal men nog altijd Frans moeten leren, via deze - voortreffelijke - vertaling kan men misschien ontdekken hoezeer dat de moeite loont.

(de *Volkscrant*, 7-8-1992)